

СЕКЦІЯ 2. СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-40>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ І СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ

Волобуєв Анатолій Федотович

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін,

ДВНЗ «Дніпровський державний університет внутрішніх справ»

м. Дніпро, Україна

Згідно п. 21 ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПКУ) розумні процесуальні строки є однією із загальних засад кримінального провадження. Цим підкреслено значущість процесуальних строків в контексті дотримання прав підозрюваного, обвинуваченого та інших учасників кримінального провадження. Формування інституту процесуальних строків було досить суперечливим, ознакою чого була неодноразова зміна редакції статті 219 КПКУ щодо обчислення строків досудового розслідування.

Потрібно підкреслити, що законодавче визначення процесуальних строків є необхідною умовою ефективного виконання завдань кримінального судочинства. Зокрема, встановлені строки створюють стимули для інтенсифікації діяльності учасників кримінального провадження у реалізації своїх прав і виконанні обов'язків. Тому видається, що законодавець зобов'язаний винайти обґрунтовані критерії для визначення строків як кримінального провадження в цілому, так і прийняття найбільш значущих процесуальних рішень. У чинному КПКУ можна виділити два види процесуальних строків в залежності від суб'єкта їх визначення.

1. Процесуальні строки, встановлені законодавцем. Це жорсткі процесуальні строки, покликані упорядкувати кримінальне провадження з точки зору забезпечення можливості його учасникам реалізувати свої права, виключити слідчо-судову тяганину, оптимізувати витрати державних коштів на судочинство. Передбачені в КПКУ строки стосуються різних аспектів кримінального провадження: тривалості досудового розслідування; знаходження підозрюваного під вартою; ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування;

подання апеляційної скарги тощо. Ці строки є термінами загального характеру, відтак, вони є й граничними для учасників кримінального провадження.

2. Процесуальні «розумні» строки. Їх визначення віднесено до компетенції прокурора, слідчого судді (під час досудового розслідування) і суду (під час судового провадження) в межах граничних строків, встановлених законодавцем. Інститут «розумних» строків є новелою законодавства в контексті його реформування в умовах євроінтеграційних процесів. Ідея полягає у тому, щоби учасники кримінального провадження в кожному конкретному випадку керувалися не граничними строками, а в їх межах орієнтувалися на терміни, які є об'єктивно необхідними для прийняття процесуальних рішень. Йдеться про реалізацію положення ст. 6 Європейської конвенції з прав людини стосовно того, що «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж **розумного строку** (виділено мною А. В.) незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...» [1]. Це положення знайшло відображення у національному кримінальному процесуальному законодавстві, де зазначається, що кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону (ч. 1 ст. 21 КПКУ). У зв'язку з цим можна зробити висновок, що під розумними строками передбачається якнайшвидша реалізація права кожної людини на справедливий і публічний суд в межах визначених законом граничних процесуальних строків. Йдеться про заборону зволікання у вирішенні завдань кримінального провадження, що покладається, перш за все, на державні органи (дільника, слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд).

Таким чином можна було б констатувати, що законодавцем в цілому була реалізована ідея щодо процесуальних строків у кримінальному провадженні, яка цілком відповідає міжнародним стандартам забезпечення дотримання права на справедливий суд. Але в подальшому законодавець почав вносити зміни до інституту процесуальних строків, які поставили під сумнів можливість реалізації всіх передбачених міжнародними конвенціями прав учасників кримінального провадження. Так, в 2023 році була суттєво змінена редакція статті 219 КПКУ, відповідно до якої строк досудового розслідування наразі потрібно обчислювати не з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі ЄРДР), а з моменту повідомлення особі про підозру [2]. Вказаний припис виглядає нелогічним не тільки з точки зору його

протириччя положенню ст. 214 КПКУ про початок досудового розслідування, що пов'язується з моментом внесення відомостей до ЄРДР. Виникає низка проблем й з дотриманням прав учасників кримінального провадження в період до вручення особі повідомлення про підозру, який може бути досить тривалим.

Так, ще до внесення вказаних змін щодо обчислення строків досудового розслідування представник адвокатської спільноти Олексій Калінніков цілком обґрунтовано відзначав, що у сторони обвинувачення є можливість здійснювати досудове розслідування впродовж значного часу без прийняття процесуальних рішень, які безпосередньо пов'язані із забезпеченням реалізації прав інших учасників кримінального провадження. Наприклад, до повідомлення про підозру можуть обмежуватися права і законні інтереси учасників кримінального провадження зокрема, при проведенні обшуків, отримання тимчасового доступу до речей і документів, вилучення документів та іншої інформації щодо фізичних та юридичних осіб, накладення арешту на майно тощо [3]. Але з 1 січня 2024 року відповідно до оновленої редакції ст. 219 КПКУ граничні строки від початку досудового розслідування і до повідомлення особи про підозру скасовані, що, на наш погляд, загострює проблематику дотримання вимог розумності строків на цей нічим не обмежений період. Ключовим тут є повідомлення особи о про підозру – проміжне (попереднє) процесуальне рішення, яке в подальшому може неодноразово змінюватися або замінюватися [4]. Це рішення приймається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором за їх внутрішнім переконанням при наявності достатніх для цього доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПКУ). У зв'язку з цим оскарження неприйняття такого процесуального рішення видається проблематичним, а от встановлення слідчим суддею на підставі ч. 1 ст. 114 КПКУ розумного строку для його прийняття цілком реальним.

Окремою проблемою є обчислення процесуальних строків судового провадження. Чинним кримінальним процесуальним законодавством його граничні строки не встановлені і суди керуються розумними строками розгляду справи судом, як однією з засад судочинства. Але аналіз судової практики в Україні з цього питання дозволив виявити вражаючі факти порушення принципу розумних строків, покликаного гарантувати право кожної особи на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом. Так, 5 липня 2023 року о 17.20 в приміщенні Шевченківського районного суду Києва під час конвоювання обвинуваченого Гуменюка із зали судових засідань, на якому було вирішено питання продовження строку його тримання під вартою, останній підірвав себе вибуховим пристроєм. Гуменюк тримався під вартою з серпня 2015 року (8 років) за підозрою у вчиненні терористичного акту – вибуху гранати біля Верховної Ради,

в результаті якого загинули четверо правоохоронців. Всього було затримано близько трьох десятків протестувальників, з яких шістнадцятьом було повідомлено про підозру та обрано запобіжний захід тримання під вартою. Але згодом тільки Ігорю Гуменюку і Сергію Крайняку було висунуто обвинувачення у вчиненні терористичного акту. Гуменюк, за версією слідства, підірвав гранату, а Крайняк створював димову завісу, яка мала замаскувати момент кидання гранати. Гуменюк, за словами його адвоката, своєї вини не визнавав і стверджував, що після затримання його били у слідчому ізоляторі, примушуючи визнати вину. 3 серпня 2016 р. справу Гуменюка розглядали у Шевченківському суді Києва, що тривало до липня 2023 р. Тобто суд продовжував строк тримання під вартою обвинуваченого майже сім років. Таким чином підсудний був позбавлений волі без вироку суду на вказаний строк і 5 липня 2023 р. він закінчився його загибеллю і пораненням двох конвоїрів (справа була закрита у зв'язку із смертю обвинуваченого) [5]. У зв'язку з цим виникає риторичне питання, чи був «розумним» визначений судом строк тримання під вартою обвинуваченого?

Наведений приклад продовження судом строку тримання під вартою не є поодиноким і є підстави вважати, що тримання під вартою обвинувачених необмежений час шляхом перманентного продовження строків є звичайною практикою українських судів. Вихід бачиться у встановленні граничного строку судового розгляду, наприклад, двох років.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим, 4.XI.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури: Закон України від 8 грудня 2023 року № 3509-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3509-20#n14>
3. Калінніков Олексій (2022). Розумні строки як інструмент захисту від бездіяльності сторони обвинувачення. *Газета «Закон і бізнес»*. URL: <https://zib.com.ua/ua/150481.html>
4. Волобуєв А. Ф. Повідомлення про підозру: процесуальне значення і вплив на методiku досудового розслідування. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія Право. 2024. Вип. 18 (30). С.139-146. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.139-146>

5. Вибух у Шевченківському суді Києва. Що відомо та як це пов'язано зі справою про вибух під Радою. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-66100017>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-41>

ПРОБЛЕМАТИКА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЯК ВИДУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Гермак Катерина Олегівна

аспірантка кафедри процесуального права,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

У юридичній літературі під дисциплінарною відповідальністю прийнято розуміти суворе і неухильне виконання норм і заснованих на них розпоряджень, що прийняті в країні. Дисциплінарна відповідальність пов'язана із невиконанням або неналежним виконанням працівником своїх обов'язків. Підвищення рівня довіри громадськості до судової системи повинно сприяти ефективним механізмам відповідальності судді за недотримання та порушення законодавства, а також етичних вимог до займаної посади. Однак, при застосуванні до судді дисциплінарної відповідальності мають братися до уваги характер вчиненого правопорушення та особа судді [2].

Водночас погоджуємося з думкою А. А. Горницького, який зазначає, що говорячи про відповідальність, а надто юридичну, навряд чи можна визнати це явище позитивним. «Відповідальність» практично виникає за порушення соціальних норм, а такі діяння до позитивних не належать [3, с. 90]. Характерною ознакою «позитивної відповідальності», продовжує автор, є те, що тут немає порушення соціальних норм і фактично ніхто ні перед ким не відповідає, якихось негативних наслідків – позбавлення чи обмежень, що являють собою різні обмеження особистого, морального чи матеріального порядку, не настає. І, навпаки, настання юридичної відповідальності, під якою маємо на увазі негативну, ретроспективну відповідальність, немислиме поза здійсненням правопорушення. Тут нормами права чітко визначено, хто, за що, перед ким несе таку відповідальність і які правові санкції застосовуються повноважним органом за конкретне правопорушення до конкретної особи [1, с. 108].

Особливістю юридичної відповідальності суддів є те, що така відповідальність має винятково негативний (ретроспективний) характер